

Л.П. Кудирко

ІСТОРИЧНА ТРАЄКТОРІЯ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ

Досліджено історичну генезу інструментарію протекціонізму та міжнародний досвід його використання в сучасних умовах. Виявлено варіативність інструментарію нео-протекціонізму. Визначено необхідність трансформації пріоритетів регуляторної політики у сфері зовнішньої торгівлі у напрямку захисту національних інтересів господарюючих суб'єктів конкретних галузей на зовнішньому і внутрішньому ринках.

Ключові слова: протекціонізм, неопротекціонізм, зовнішня торгівля, міжнародна економіка, зовнішньоекономічна політика.

Постановка проблеми. Посилення кілька десятиріч поспіль поляризації економічного розвитку країн, які інтегруються в глобальний торговельний простір, та асиметрія наслідків світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. для різних груп країн породжують цілу хвилю альтернативних неолиберальному мейнстріму поглядів протекціоністського спрямування. Примітним є те, що навіть в країнах, які традиційно були осередками лібералізації економічного життя та максимальної відкритості внутрішніх ринків для міжнародної конкуренції, все активніше знаходять своє використання перевірені століттями механізми протекціоністського захисту. Серед поширених заходів протидії іноземній конкуренції та збалансування свого внутрішнього бізнес-середовища держави використовують цілу низку інструментів. Разом з тим новітній досвід вказує на те, що найбільш активно в сучасній системі національного регулювання міжнародної торгівлі використовуються антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні захисні за-

© Л.П. Кудирко, 2013

ходи. За даними Світової організації торгівлі, у 2013 р. обсяги світової торгівлі зростуть лише на 3,3%, хоча раніше прогноз організації становив 4,5% [1]. У 2012-му цей показник становив 2%, що стало найгіршим результатом з 1981 р., виключаючи 2009 р., коли обсяги світової торгівлі отримали абсолютне скорочення. 2013-й рік може бути гіршим, ніж очікувалося, перш за все через ризики, викликані кризою єврозони, оскільки її країни-члени продовжують спроби обмежувати через системні протекціоністські заходи міжнародну торгівлю задля підтримки економічного зростання всередині європейської спільноти. Попри неухильні заклики Світової організації торгівлі [2, р. XI–XII] сприяти міжнародній торгівлі шляхом її подальшої лібералізації, країни-члени глобального торговельного клубу продовжують цілеспрямовано застосовувати механізми підтримки національного бізнесу, використовуючи при цьому нові форми та методи практичної реалізації протекціоністської доктрини.

Найбільш радикальною сучасною версією критики неолиберальної практики зовнішньоторговельного регулювання [3] вірогідно можна вважати позицію країн Третього світу щодо ролі СОТ як інструменту посилення позицій «Золотого мільярду». На рівні теоретичних розробок окремі з них представлені в економічній думці ліворадикальним напрямком в особі А. Еммануеля, С. Аміна, І. Валлерстайна. На переконання значених дослідників, сучасна міжнародна торгівля як ніколи виступає особливим механізмом перерозподілу доходів від Центра до Периферії, що, в свою чергу, прискорює економічне зростання розвинених країн та стримує його у країнах, що розвиваються [4, р. 221–236]. А відтак, нагальною проблемою противаг процесам відкритості національних ринків, що ініціюються та підтримуються вимогами Світової організації торгівлі (СОТ), є розробка адекватної сучасним вимогам збалансованої політики протекціонізму. Усвідомлення даної потреби та необхідність ідентифікації новітніх форм протекціонізму актуалізує завдання аналізу історичних особливостей еволюції інституту протекціонізму, в ході якої і сформувалися сучасні

підходи та виокремились найбільш ефективні та адаптивні форми захисту національного виробника.

Аналіз досліджень та публікацій. Концептуальні основи теорії міжнародної торгівлі та міжнародного поділу праці, а також ролі держави в міжнародній торгівлі були закладені в роботах класиків світової економічної думки А. Сміта, Д. Рікардо, Е. Хекшера, Б. Оліна, В. Леонт'єва, Ф. Еджуорта, Г. Хеберлера, А. Маршалла, П. Самуельсона, Л. Метцлера та ін. Проблеми державного регулювання міжнародної торгівлі і зовнішньоторговельний протекціонізм є предметом досліджень П. Кругмана, Д. Бхагваті, Д. Вайнера, М. Простфельда, Дж. Гроссмана, І. Хелпмана, М. Фінгера, А. Діксіт, Б. Ліндсей тощо. Дослідження проблем формування та реалізації регуляторної політики у сфері зовнішньої торгівлі представлено в роботах українських учених, зокрема таких як: Л. Антонюк, І. Бураковський, В. Будкін, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Голіков, М. Домбровський, Ю. Макогон, А. Мовсесян, В. Мунтіян, Т. Мельник, Ю. Пахомов, В. Рокоча, О. Рогач, Є. Савельєв, С. Соколенко, А. Чухно, А. Філіпенко, Л. Федулова, Т. Циганкова, О. Шнирков та інших.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, у вітчизняній економічній літературі питання історичної еволюції принципів та механізмів протекціонізму, які визначали специфіку сучасної практики застосування захисних заходів в глобальній економіці все ще лишається актуальним та потребує додаткового висвітлення.

Метою дослідження є аналіз особливостей історичної еволюції інституту протекціонізму, що визначили сучасну специфіку реалізації захисних заходів у зовнішньоторговельній практиці країн світової спільноти в контексті їх впливу на збалансування національного бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи історичний досвід еволюції інституту протекціонізму, слід відмітити, що його початкові форми зародились в епоху меркантилізму, який, починаючи з XVI ст., майже впродовж двох століть був основою економічної доктрини господарського розвитку біль-

шості країн Європи. Історично першими інструментами протекціонізму стали охоронні заходи, що отримали поширення на початкових етапах так званого монетарного меркантилізму і ґрунтувалися на ідеї активного грошового балансу, і реалізовувались урядами переважно через систему прямих, адміністративних методів, скерованих на заборону експорту золота, срібла та грошей, а також жорстке обмеження імпорту. Пізній, або мануфактурний меркантилізм, відмовившись від ідеї активного грошового балансу, на користь активного торговельного балансу, головною метою визначав збагачення країни через механізми стимулювання експорту та обмеження імпорту. На етапі пізнього меркантилізму адміністративні методи протекціонізму втратили свою актуальність і були поступово заміщені системою економічних інструментів охоронної політики, серед яких чільне місце відводилось таким як: експортне та імпорнтне мито, ембарго, державні замовлення та субсидії, демпінг, розвиток транзиту та посередницької торгівлі, підтримка колоніальної експансії тощо. Впродовж XVII – початку XIX ст. у більшості західноєвропейських країн отримало значне поширення використання різних інструментів протекціонізму, що були скеровані на підтримку розвитку національного мануфактурного виробництва та торговельної сфери.

Розвиток ідей фритредерства в теорії та на практиці впродовж XIX – початку XX ст. сприяв деякій лібералізації торговельних режимів більшості промислово-розвинених країн Європи, у той час як країни «другого ешелону» продовжували актив-но застосовувати механізми протекціонізму для захисту «молодої» національної промисловості. Система методів класичного протекціонізму відповідала основним цілям економічної політики урядів країн, що перебували на нижчих щаблях господарського розвитку, та включала як тарифні, так і нетарифні інструменти. Зокрема, ключову роль в системі інструментів митного протекціонізму відігравали імпорнтне мито, митно-тарифні збори та адміністративні нетарифні інструменти (ліцензування, квотування, ембарго). Слід відмітити, що застосування вказаних методів протекціонізму в цей історич-

ний період носило доволі виражений фіскальний характер, оскільки доміантною ціллю їхньої реалізації в більшості країн світу було збільшення доходу держави. У період ХІХ – початку ХХ ст. отримали поширення такі засоби урядового заступництва розвитку національної промисловості як державні замовлення, виробничі субсидування, пільгове оподаткування та заходи валютно-кредитного регулювання.

Початок ХХ ст. був ознаменований посиленням протекціоністських тенденцій в економічній політиці як країн наздоганяючого розвитку, так і в промислово-розвинених державах. Поряд з методами митного та промислового патерналізму активно почали застосуватися інструменти аграрного протекціонізму, що було зумовлено посиленням конкуренції на світових товарних ринках та поглибленням продовольчої кризи. Можна стверджувати, що на початку ХХ ст. після кількох століть практичної апробації інструментів протекціонізму в ході реалізації зовнішньоторговельної та охоронної політики різних національних урядів, загалом сформувалося концептуальне оформлення теоретичної платформи протекціонізму та еволюційний відбір його найефективніших практичних інструментів та механізмів. Разом з тим, дискусія між опонентами та прибічниками протекціонізму, що не вщухала впродовж кількох століть, у ХХ ст. на тлі розгортання інтеграційних процесів на міжнародному ринку набула нового звучання і до середини ХХ ст. ідейне протистояння між різними теоретичними доктринами протекціонізму значно поглибилось.

Започатковані в кінці 50-х років дослідження аналітиків, які представляють опозицію неоліберальним ідеям, виявляють відсутність однозначного взаємозв'язку між лібералізацією зовнішньої торгівлі, відкриттям внутрішніх ринків, з одного боку, та економічним зростанням та добробутом в економіках, які інтегруються в глобальний економічний простір, з іншого. Їх аргументи можна звести до наступного:

1. Політика лібералізації торгівлі (*laissez-faire*) не виправдовує себе для країн, для яких характерною є недосконалість ринків. Можна виділити чотири типи такої недосконалості, для

яких впровадження лібералізації зовнішньої та внутрішньої торгівлі є руйнівним: 1 (а) недосконалість ринка факторів виробництва – при суттєвому диференціюванні в рівнях заробітної плати між різними секторами економіки; 2 (b) недосконалість ринка у форматі монополії – зовнішній ефект виробництва; 3 (c) недосконалість ринка в форматі монополії – зовнішній ефект споживання; 4 (d) недосконалість торгівлі – наявність монопольної влади в торгівлі.

2. Економічний розвиток від надмірної орієнтації країн на зовнішньоторговельні зв'язки викликає руйнацію [5]. Дослідження такого спрямування були здійснені в кінці 50-х років Дж. Бхагваті та Х. Джонсоном. На думку Дж. Бхагваті, закрита економіка, що почне впроваджувати динамічні зовнішньоторговельні стратегії, отримає вигоду від них лише в короткостроковому періоді в перебігу обмеженого терміну. Надалі ж, відбуватиметься поступове зменшення впливу на зростання реального доходу та споживання. Такі ефекти отримали назву «ефекту впливу» та «ефекту акумуляції капіталу». Ефект впливу дає тимчасові результати з огляду економічного розвитку країни і не закладає бази для довгострокового економічного зростання. Ефект акумуляції капіталу, що не є очевидним, веде до зростання обсягів інвестицій в основний капітал і виробничих результатів на оновлення матеріальної бази та впровадження інноваційної моделі розвитку виробництва. В міру того, як вичерпується потенціал технологічної модернізації (в сфері пропозиції факторів виробництва та/або технологічного ноу-хау) відбувається зниження добробуту. Це явище завдяки розробкам Дж. Бхагваті (1958) та Х. Джонсона отримало назву «зростання, що викликає збідніння».

3. Розробка поліваріантних механізмів державного впливу у вигляді альтернативних стратегій для країн із недосконалими ринками та суттєвими структурними викривленнями в розвитку секторів, спрямованих на зовнішньоекономічні зв'язки, та галузей, зорієнтованих на внутрішній ринок. Так, при недосконалості ринка факторів виробництва, зокрема, при суттєвому диференціюванні в рівні заробітної плати між

зазначеними секторами економіки, було обґрунтовано доцільність застосування податків на фактори виробництва. Оптимальною стратегією втручання при зовнішніх ефектах виробництва дослідники Дж. Бхагваті та В. Рамасвами [6, р. 309–310] назвали запровадження податку на виробництво з врахуванням субсидії. При недосконалому ринку споживання, зокрема, при зовнішньому ефекті споживання ті ж науковці рекомендують застосовувати фіскальні заходи в вигляді податку на споживання з врахуванням субсидії. І нарешті, в випадку високого рівня монополізованості ринків оптимальною стратегією є активне застосування з боку держави тарифів. Слід відмітити, що дослідження цього спрямування були розгорнуті ще в XIX ст. Дж. Міллем та знайшли своє теоретико-методологічне та практичне подовження у сучасних розробках Дж. Граафа та Х. Джонсона.

4. Ранжування вільної торгівлі та автаркії. Наразі можна виділити низку досліджень порівняльного аналізу економічної системи в умовах вільної торгівлі та автаркії за умов існування таких особливостей національного розвитку як недосконалість ринків. Так, мова йде про варіанти функціонування економік при суттєвій різниці в заробітній платі та при зовнішніх ефектах виробництва. Результатом цих досліджень стали висновки: модель відкритої економіки з високим ступенем орієнтованості на зовнішні ринки не володіє однозначно беззаперечними перевагами перед моделлю самозабезпечення. Дж. Мелвін та Р. Кемп [7, р. 1249–1268] провели відповідне порівняння переваг та недоліків вільної торгівлі та автаркії на прикладі оподаткування товарів та формування фінансових ресурсів країни як джерел для економічного зростання та отримали відповідні результати.

Практичної ваги окреслені вище проблеми набули в умовах прискорення процесів лібералізації в регулюванні світової торгівлі, що стало наслідком багатосторонніх домовленостей в рамках Уругвайського раунду переговорів ГАТТ та наступних угод в рамках створеної Світової організації торгівлі (СОТ). Зазначені процеси створили не тільки нові можливості для еко-

номічного зростання країн-суб'єктів світової економіки, але й нові загрози глобального масштабу, які здатні суттєво обмежити потенціал національного економічного розвитку. Про це свідчить зростаюча опозиція нинішній парадигмі глобалізації та тотальної лібералізації не лише в економічній думці, але і з боку різних міжнародних урядових та неурядових організацій, громадських рухів антиглобалізму. Особливі сподівання на результативність перемовин щодо подальшої лібералізації світової торгівлі лягали на Доха-раунд або Раунд розвитку (DDA-Doha Development Agenda), що започаткував свою роботу в 2001 році в Катарі, мав безпрецедентно складні умови свого функціонування в перебігу більше десяти років саме з огляду неможливості продовжувати подальший переговорний процес щодо проблем подальшої лібералізації на-ціональних та регіональних ринків. Каменем спотикання на всіх зазначених зустрічах стали гострі проблеми асиметричності результатів глобалізації на основі лібералізації світової торгівлі для різних учасників всесвітнього торговельного клубу [8]. Кілька років поспіль низка країн*, що об'єднали свої зусилля, ініціювали започатковані ще в 2001 році спроби порозуміння щодо них та розвинутих країн, і перш за все, США та ЄС.

Питання, які підлягали обговоренню та викликали палкі дискусії, торкалися розвитку та доповнення існуючих угод СОТ, зниження торговельних бар'єрів. Крім того, в центрі уваги знаходилися питання державної підтримки сільського господарства, торгівлі послугами, доступу на ринки несільськогосподарської продукції, пов'язані із торгівлею проблеми захисту прав інтелектуальної власності, інвестиційні заходи, конкурентна політика тощо. Їх обговорення було обумовлено цілою низкою чинників, які можна звести до наступної тези: всі країни, будь-то розвинені чи країни, що розвиваються, перейма-

* Коаліція країн-членів СОТ, які закликають до радикальних змін в системі підтримки сільського господарства. Її членами станом на 2013 рік є 21 країна: Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гватемала, Єгипет, Зімбабве, Індія, Індонезія, Китай, Куба, Мексика, Нігерія, Пакистан, Парагвай, Філіппіни, Таїланд, Танзанія, Уругвай, Чілі, ПАР.

ються перш за все власними інтересами, вони вимагають відкрити для себе ринки інших країн та вельми неохоче йдуть на відповідні заходи щодо власних ринків.

Разом з тим варто підкреслити, саме в перебігу обговорення проблем суперечності між різними групами країн проявилися вельми гостро. Традиційно незадоволення системою СОТ пов'язують з тим, що левову частку учасників світової торгівлі за кількістю складають країни, що розвиваються, а проблеми, що підлягають винесенню для обговорення, найчастіше відображають інтереси країн «Золотого мільярду», тобто найбагатших учасників торговельного клубу. Наприклад, до такого переліку питань відноситься конкурентна політика, лібералізація інвестиційних процесів, захист прав інтелектуальної власності, лібералізація ринків послуг. Так, вочевидь, що в знятті обмежень в сфері послуг зацікавлені саме розвинені країни, оскільки даний сектор забезпечує майже 70% їхнього ВВП [9]. Разом з тим, для країн, що розвиваються, зазначена сфера є вкрай нерозвинутою та слабкою, а отже, з огляду її особливого значення для національної безпеки, не є придатною для лібералізації, що власне і вказує на незацікавленість країн Третього світу у винесенні цих аспектів світової торгівлі на обговорення. Перемовини в перебігу Доха-раунду виявили також загострення не лише так званих цивілізаційних конфліктів між економічно розвиненими державами та країнами, що розвиваються, але й між країнами вище зазначеної групи G-20. Разом з тим, в самій цій групі простежувалося певне дистанціювання позиції найбільш ефективних виробників сільськогосподарської продукції (Бразилією, Аргентиною, ПАР) щодо інших представників країн, що розвиваються, що зумовлено вагою та визначальною роллю окремих країн цієї групи в світовій торгівлі аграрною сировиною та продовольством. На противагу першій групі, останні не мають ефективного сільськогосподарського виробництва, а відтак, не поспішають підтримувати пропозиції щодо максимального відкриття ринків як розвинених країн, так і країн Третього світу в сфері сільського господарства. Очікування загострень внут-

рішніх проблем від лібералізації ринків сільськогосподарської продукції зумовлює їх не вилучати заходи протекціонізму у вигляді тарифного та нетарифного захисту із арсеналу макроекономічного регулювання та не підтримувати позицію ефективних експортерів із країн, що розвиваються.

Таким чином доводиться констатувати, що сучасний етап розвитку світогосподарських зв'язків у все більшій мірі вирізняється поліваріантністю позицій учасників міжнародного переговорного процесу, що ґрунтуються на їх достатньо прагматичному прагненні опікуватись власне національними економічними інтересами та суттєвим ослабленням впливу ідеологічних чинників в ідентифікації позиції країн в питаннях міжнародної торговельної політики.

Повертаючись до кризи переговорного процесу між учасниками світової торгівлі щодо подальшої лібералізації шляхом відкриття ринків аграрної сировини та продовольства в перебігу Доха-раунду, зазначимо, що незважаючи на те, що на цей сегмент міжнародної торгівлі припадає близько 8%, саме він залишається найбільш закритим та захищеним протекціоністськими бар'єрами. Так, в країнах, що розвиваються, тарифи на імпорт аграрної сировини перевищують 50%, в розвинених країнах їх рівень досягає 30%. Низка країн, зокрема Японія, навіть будучи членом СОТ, не нехтує вельми жорсткими обмеженнями щодо притоку дешевої імпортової продовольчої сировини, встановлюючи фактично заборонні тарифи у 100% на ввіз рису та цукру [10].

Аргументи, які наводять країни, що розвиваються, стосовно небажання відкривати свої продовольчі ринки для міжнародної конкуренції також є цілком зрозумілими, оскільки цей процес незворотнім чином призведе до банкрутства селянських господарств та притоку десятків мільйонів селян в міста. Якщо ж врахувати масштаби сільського населення в основних країнах, що беруть активну участь в цих міжнародних торговельних перемовинах, а саме в Китаї (43% всіх зайнятих, які складають близько 350 мільйонів осіб), в Індії (60% трудових ресурсів або 310 мільйонів осіб) [11], то стає зрозумілим по-

боювання відкрити ринки, що може різко загострити соціальні проблеми та поставити під сумнів продовольчу, а відтак економічну безпеку країн.

Розгляд питання щодо відкриття внутрішніх ринків країн, що розвиваються, невід'ємне від іншої проблеми, яка потребувала свого вирішення. Стало вже певною традицією в практиці переговорного процесу в форматі СОТ, що на кожних наступних конференціях поновлювався розгляд питання про прийняття відповідного рішення щодо скасування аграрних субсидій фермерам, які застосовуються здебільшого розвиненими країнами. Так, близько 20 членів СОТ практикують використання експортних субсидій. Левова частка при цьому припадає на США, Канаду, ЄС, Норвегію, Швейцарію, Венесуелу. Більше того, біля тридцяти країн-членів СОТ застосовують в обсягах, які перевищують дозвільні нормативи, заходи підтримки «жовтого кошика» [12, с. 120–131]. І знову ж таки серед «порушників» можна побачити США, ЄС, Канаду. Які не були б дискусії щодо заборони або щонайменш згортання в застосуванні такого інструменту як тарифні квоти, разом з тим майже третина учасників глобального торговельного клубу їх застосовують, зокрема США – по 54 видам сільськогосподарської продукції, ЄС-87, Норвегія – 232 товарним позиціям [13]. Відповідно, така масштабна підтримка як в межах внутрішніх, так і зовнішніх ринків з боку держав розвинених країн посилює конкурентоздатність їх виробників і ставить в більш привілейоване становище в порівнянні із виробниками з інших держав. Її суттєве скорочення дозволило хоча б вирівняти вихідні умови для виробників сільськогосподарської продукції та експортерів з країн Третього світу та країн з перехідною економікою. Аналогічні вимоги звучать і стосовно виробництва текстильних виробів та одягу. Не дивлячись на те, що в 2005 році припинила свою дію Угода про вироби з різних видів волокон, і по нині спостерігається збереження європейськими країнами квот на імпорт зазначеної продукції із третіх країн.

Проблеми застосування жорстких протекціоністських заходів зумовили виокремлення сільськогосподарської пробле-

матики для окремих зібрань Великої вісімки. Саме таким став саміт міністрів сільського господарства країн «Великої вісімки», присвячений проблематиці продовольчої безпеки та ситуації в галузі в умовах світової фінансової кризи (Італія, 2009). До традиційних учасників G-8 в особі міністрів сільського господарства залучені учасники великої світової «аграрної п'ятірки» – представники Бразилії, Індії, Китаю, Мексики і ПАР, а також профільні міністри Австралії, Аргентини, Єгипту і Чехії. Однією з основних тем зустрічі стала проблема запобігання різких цінових коливань на сільгосппродукцію, викликана посиленням протекціоністських механізмів при доступі на ринки ЄС, США, Японії.

Індикатором загострення протистоянь між учасниками світової торгівлі стала світова фінансово-економічна криза, в епіцентрі якої перебуває світова економіка з 2007 року і по нині. Попри те, що в пропозиціях щодо виходу із кризи в перебігу зустрічей Великої Двадцятки G-20 (офіційно: *Group of Twenty Finance Ministers and Central Bank Governors*)* звучать заклики підтримати світову торгівлю та не обмежувати взаємний торговельний обмін, разом з тим жодна країна, і в першу чергу ті, що відносяться до так званого «Золотого мільярда», не нехтує можливістю обмежувати імпорт задля вирішення власних проблем, включаючи питання безробіття та держзамовлень на користь національних постачальників. Зустрічі G-20 на перших етапах функціонування цього глобального форуму в кінці 90-х років ХХ ст. в умовах пошуку шляхів виходу із азійської фінансової кризи обмежувалися форматом міжнародних нарад міністрів фінансів та глав центральних банків, які представляли 20 провідних економік: 19 найбільш потужних країн та ЄС. Враховуючи надзвичайно високий рівень загроз глобальному розвитку, які отримало світове співтовариство в умовах новітньої фінансово-економічної кризи, рі-

*Австралія, Аргентина, Бразилія, Великобританія, Німеччина, Європейський союз, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Мексика, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, ПАР, Республіка Корея, Японія.

вень зустрічей доповнено главами держав. Наразі в сукупності, G-20 представляє 90% світового валового національного продукту, 80% світової торгівлі (включаючи торгівлю всередині ЄС) та дві третини населення світу. Виходячи з цього, заходи, які пропонуються, а ще важливіше виконуються за рішенням цих зустрічей здатні здійснювати свій вплив як на економічне зростання та розвиток самих країн-учасниць, так і вихід всієї глобальної економіки в цілому із рецесії. І в цьому сенсі досить яскраво проявляється те, що беззаперечно на перший погляд факти щодо зв'язку торговельної лібералізації із економічним зростанням в класичному та неокласичному розумінні, економічно розвинені країни, які є продуцентами ліберальної парадигми, не поспішають перевіряти на власному досвіді. В якості «важкої артилерії» застосовуються вочевидь неліберальні заходи держав на кшталт протекціонізму, субсидування, тарифного та нетарифного обмеження [14]. Так, лідери G-20 в листопаді 2008 року підписали заяву, у якій зобов'язалися уникати протекціоністських заходів. Однак вже станом на березень 2009 року низка країн, в т. ч. 17 із Групи двадцяти, вжили 47 заходів [15], спрямованих на значні обмеження торгівлі за рахунок інших країн. Згідно з даними реєстру моніторингу торговельних і пов'язаних із торгівлею заходів Світового банку низка країн вжили нових протекціоністських заходів, запропонували або застосували приблизно 78 нових торговельних обмежень. З них – 66 заходів передбачали обмеження торгівлі, і 47 пов'язаних із торгівлею заходів зрештою набули сили.

Підвищення тарифів складає тільки приблизно половину вказаних вище заходів. Так, Росія підвищила імпорتنі тарифи на вживані автомобілі, а Еквадор підвищив тарифи на більш як 900 позицій. Нетарифні заходи включають запровадження Аргентиною вимог щодо неавтоматичного ліцензування для автозапчастин, текстильних виробів, телевізорів, іграшок, взуття та товарів зі шкіри та вимоги Індонезії про те, лише п'ять портів та певні міжнародні аеропорти можуть бути пунктами ввезення певних об'єктів імпорту (в тому числі предметів готового одягу,

взуття, іграшок, електроніки, продовольчих товарів та напоїв). У деяких країнах підвищення вимог стандартів сповільнило надходження імпорту. Наприклад, Індія запровадила заборону на імпорт іграшок з Китаю, а Китай запровадив заборону на імпорт свинини з Ірландії і відмовився від деяких видів шоколаду з Бельгії, від бренді з Італії, соусу з Великої Британії, яєць з Нідерландів і молочних продуктів з Іспанії.

Експортні дотації мають особливо зухвалий характер, оскільки вони суперечать основним спільним засадам згаданого вище Доха-раунду. Попри це Європейський Союз оголосив про нові експортні дотації на масло, сири та сухе молоко. Менш помітним залишилося збільшення Китаєм та Індією відшкодування своїм експортерам за системою зворотного мита і, хоча дотаційна складова тут є дискусійною, вибір часу для цих заходів викликає запитання. Субсидії, запропоновані для автомобільної промисловості, набули більшого поширення, досягнувши 48 млрд доларів США в основному в країнах з високими доходами (42,7 млрд доларів США).

Варто також звернути увагу на наступну особливість щодо обрання антикризових заходів: країни із високим рівнем доходів зазвичай застосовують субсидії, а низьким – переважно імпорتنі мита [16]. Додатково до прямої субсидії, виділеної США у розмірі 17,4 млрд доларів США на адресу своїх трьох національних компаній, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Італія, Канада, Китай, Німеччина, Франція і Швеція також надали прямі або непрямі субсидії – і це стосується також підтримки Австралії своїм автомобільним дилерам та допомоги Південної Кореї та Португалії їхнім постачальникам комплектуючих і запчастин. У тій мірі, в якій ця галузь обтяжена надлишковими виробничими потужностями, ці субсидії перешкоджають виходу із бізнесу та затримують його адаптацію. Що ще гірше, субсидії можуть бути пов'язані з вимогою до компаній зберігати зайнятість у своїх країнах за рахунок закриття більшої кількості ефективно працюючих підприємств за кордоном, зокрема, у країнах, що розвиваються.

Більше того, для запобігання цьому уряди мали реагувати на політику сусідніх країн – Канада надала субсидії, рівні за обсягами наданим виробникам автомобілів у Детройті, задля того, щоб канадські заводи американських виробників залишалися функціонувати. На наш погляд, важливо акцентувати увагу на тому, що розвинуті країни опираються на субсидії, а не бар'єри на кордоні, тоді як країни, що розвиваються, застосовують усі види захисту. Без сумніву, це свідчить про значно вищий фінансовий потенціал державних бюджетів у розвинутих країнах.

Разом з тим, не варто забувати також про ті загрози, які породжує така практика виходу із економічної кризи та поновлення економічного зростання: фінансове стимулювання економік вочевидь призводить, як показує новітня практика Греції, Іспанії, Угорщини, Португалії, до втрати керованості проблеми дефіцитів бюджетів держав [17]. В свою чергу, вона може посилити зашморг на перспективі торговельної лібералізації на користь політики подальшої самоізоляції як на рівні окремих країн, так, можливо, окремих регіональних інтеграційних союзів.

Певну трансформацію в позиціях міжнародних фінансових інституцій щодо розуміння пріоритетності в підтримці національних ринків навіть шляхом певного нехтування узгоджених та скоординованих заходів глобальних гравців можна простежити за результатами саміту «Групи двадцяти» в Лос-Кабосі (Мексика, 2012 р.) [18, с. 25–41]. Його вочевидь відрізняють від попередніх кілька знакових, на наш погляд, відмінностей. По-перше, це збалансованість у пріоритетах першості національних інтересів і інтересів торговельних партнерів, довгострокових завдань глобального управління і завдань, що вимагають невідкладних дій; наступності та інноваційності порядку денного. По-друге, це нові підходи до організації взаємодії з партнерами по «двадцятці», іншими країнами, міжнародними та регіональними організаціями, представниками громадянського суспільства, бізнес-спільнотами, експертними організаціями та академічними інститутами, як в ході підготовки, так і під час проведення саміта. По-третє, якість реалізації

функцій глобального управління, перш за все, послідовне виконання прийнятих рішень і прозорість оцінки досягнутих результатів. Ці три виміри обрані для оцінки, оскільки вони мають безумовне значення для підвищення ефективності та легітимності «двадцятки». У цілому саміт у Лос-Кабос оцінюється як успішний. І перш за все через те, що чи не вперше вдалося забезпечити баланс національних інтересів та інтересів партнерів, в тому числі у сфері торговельних взаємин.

Висновки. Дослідження генези концептуальних підходів та інструментарію протекціонізму у світовій практиці свідчить, що впродовж всієї історії становлення та розвитку міжнародної торгівлі питання доцільності, меж та вибору найбільш ефективних протекціоністських заходів, що є адекватними поточному періоду розвитку національної економіки, є центральними у порядку денному урядів країн світу. Аналіз сучасної практики застосування протекціоністських заходів країнами світової спільноти засвідчує як про достатню варіативність самого інструментарію захисту, так і про домінуючі національних інтересів при вирішенні дилеми щодо економічної свободи чи підтримки внутрішнього бізнесу в умовах розгортання кризових явищ. З урахуванням зазначених обставин стає очевидною необхідність поглибленої розробки теоретико-методологічних положень та організаційно-практичних рекомендацій, пов'язаних з аналізом світової практики використання захисних заходів в умовах багатостороннього регулювання міжнародної торгівлі та обґрунтування захисту інтересів господарюючих суб'єктів конкретних галузей на зовнішньому і внутрішньому ринках.

1. World Trade Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr13_e.htm
2. World Trade Report 2009 – Trade Policy Commitments and Contingency Measures / WTO, 2009. – P. XI–XII.
3. CAPOLUPO, Rosa. The New Growth Theories and Their Empirics after Twenty Years. Economics Discussion Papers, n. 2008-27, p. 1-68. 10 Sep. 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

-
- <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2008-27>.
4. *Christiaans T.* International trade and industrialization in a non-scale model of economic growth // *Structural Change and Economic Dynamics* 19 (2008). – P. 221–236.
 5. *Bhagwati Jagdish.* The generalized theory of distortion and welfar Bhagwati, J. (1971), «The Generalized Theory of Distortions and Welfare», in *Trade, Balance of Payments and Growth*, Bhagwati et al (eds) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://internationalecon.com/references.php>
 6. *Ramaswami V.K.* International Factor Movement and National Advantage // *Economic*. – 1968. – № 35(139). – P. 309–310.
 7. *Melvin James.* Production and Trade with Two Factors and Three Goods // *American Economic Review*. – 1968. – № 58(5). – P. 1249–1268.
 8. *Lamy P.* WTO Doha Development Agenda: Building on the Uruguay Round towards a freer, fairer world trading system [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wto.org>
 9. World Trade Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr13_e.htm
 10. Таможенный закон Японии, Закон Японии «О временных мерах в области применения таможенных тарифов» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ved.gov.ru/exportcountries /jp/about_jp/ laws_ved_jp/customs_tariff_jp
 11. Доклад о мировом развитии – 2013 «Занятость - World Bank's .. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : wdronline.worldbank.org/worldbank/a/.../74
 12. *Сахаров А.Г.* Сдерживание протекционистских мер в условиях кризиса // *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика*. – 2012. – № 3. – С. 120–131.
 13. UNCTAD handbook of statistics 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unctad.org/statistics/handbook
 14. Hufbauer and Schott «Buy American: Bad for Jobs, Worse for Reputation» Policy Brief Washington: Peterson Institution for International Economics February 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iie.com/ publications/interstitial.cfm? ResearchID= 1114>
 15. Еліза Гамбероні та Річард Ньюфармер. Торговельний захист: початкові, але тривожні тенденції // *Доповідь Департаменту по-*

-
- долання бідності та економічного менеджменту Світового банку (PREM, The World Bank). Джерело: Trade Notes, Випуск 37, с.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>
16. Світовий банк, Реєстр торговельних заходів, лютий 2009 р. Анти-демпінгові справи не враховано [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>
 17. *Стратфор Дж.Ф.* Глобальный кризис легитимности. Третий этап кризиса в Европе, отличие кризиса в Америке и Европе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://google stratfor.com/weekly/20100503_global_crisis_legitimacy
 18. *Ларионова М.В.* Новые измерения сотрудничества «Группы двадцати»: саммит в Лос-Кабосе // *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика*. – 2012. – № 3. – С. 25–41.

Транслітерований список джерел

1. World Trade Report 2013 [Elektronnii resurs] – Rezhim dostupu : http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr13_e.htm [in English]
2. World Trade Report 2009 – Trade Policy Commitments and Contingency Measures / WTO, 2009. – R. XI–XII. [in English]
3. CAPOLUPO, Rosa. The New Growth Theories and Their Empirics after Twenty Years. *Economics Discussion Papers*, n. 2008-27, p. 1-68. 10 Sep. 2008. – [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers /2008-27>. [in English]
4. *Christiaans T.* International trade and industrialization in a non-scale model of economic growth // *Structural Change and Economic Dynamics* 19 (2008). – P. 221–236. [in English]
5. *Bhagwati Jagdish.* The generalized theory of distortion and welfar Bhagwati, J. (1971), «The Generalized Theory of Distortions and Welfare», in *Trade, Balance of Payments and Growth*, Bhagwati et al (eds) [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu : <http://internationalecon.com/references.php> [in English]
6. *Ramaswami V.K.* International Factor Movement and National Advantage // *Economic*. – 1968. – № 35(139). – P. 309–310. [in English]

-
7. *Melvin James*. Production and Trade with Two Factors and Three Goods // *American Economic Review*. – 1968. – № 58(5). – P. 1249–1268. [in English]
 8. *Lamy P.* WTO Doha Development Agenda: Building on the Uruguay Round towards a freer, fairer world trading system [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.wto.org> [in English]
 9. World Trade Report 2013 [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu : http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr13_e.htm [in English]
 10. Tamozhennyi zakon Yaponii, Zakon Yaponii «O vremennykh merakh v oblasti primeneniya tamozhennykh tarifov» [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu : http://www.ved.gov.ru/exportcountries/jp/about_jp/laws_ved_jp/customs_tariff_jp [in Russian]
 11. Doklad o mirovom razvitii – 2013 «Zanyatost' - World Bank's .. [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu : wdronline.worldbank.org/worldbank/a/.../74 [in Russian]
 12. *Sakharov A.G.* Sderzhivanie protektsionistskikh mer v usloviyakh krizisa // *Vestnik mezhdunarodnykh organizatsii: obrazovanie, nauka, novaya ekonomika*. – 2012. – № 3. – S. 120–131. [in Russian]
 13. UNCTAD handbook of statistics 2008 [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu : www.unctad.org/statistics/handbook [in English]
 14. *Hufbauer and Schott* «Buy American: Bad for Jobs, Worse for Reputation» Policy Brief Washington: Peterson Institution for International Economics February 2009 [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.iie.com/publications/interstitial.cfm?ResearchID=1114> [in English]
 15. *Eliza Ġamberoni ta Richard N'yufarmer*. Torgovelnii zakhist: pochatkovi, ale trivozhni tendentsii // *Dopovid Departamentu podolannya bidnosti ta ekonomichnogo menedzhmentu Svitovogo banku (PREM, The World Bank)*. Dzherelo: Trade Notes, Vipusk 37, stor.1 [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.worldbank.org> [in Ukrainian]
 16. Svitovii bank, Reestr torgovelnikh zakhodiv, lyutii 2009 r. Anti-dempingovi spravi ne vrakhovano [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.worldbank.org> [in Ukrainian]
 17. *Stratfor Dzh.F.* Global'nyi krizis legitimnosti. Tretii etap krizisa v Evrope, otlichie krizisa v Amerike i Evrope [Elektronnii resurs]. –

-
- Rezhim dostupu : http://google_stratfor.com/weekly/20100503_global_crisis_legitimacy [in Russian]
18. *Larionova M.V.* Novye izmereniya sotrudnichestva «Gruppy dvadtsati»: sammit v Los-Kabose // *Vestnik mezhdunarodnykh organizatsii: obrazovanie, nauka, novaya ekonomika*. – 2012. – № 3. – S. 25–41. [in Russian]

Одержано 24.09.2013.